

**АВАНГАРДНІ ПРОЕКЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ХОРОВОГО ПСАЛМУ
НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ІРИНИ АЛЕКСІЙЧУК**

У статті аналізуються чотири хорові псалми композиторки, написані вже в ХХІ ст. За рахунок методу комплексного аналізу, робляться узагальнення стосовно місця даних творів у сучасній українській хоровій культурі, а також – щодо інноваційних рис у трактовці жанру.

Ключові слова: *псалом, авангард, І. Алексійчук, форма, фактура, тональність.*

Творчість сучасної української композиторки Ірини Борисівни Алексійчук наповнена достатньо гармонійним поєднанням, як традиційних рис, так і авангардних. Ця гармонійність розкривається, перш за все, у балансі, специфіка якого продиктована драматургічною ситуацією. Як наслідок, твори І. Алексійчук відрізняються надзвичайною режисерською продуманістю та ефективним використанням тембрових та артикуляційних засобів виразності.

Окрім цього, композиторка, так би мовити «дбає про виконавців». У найбільш складних та розвинених місцях творів, її дивізії допомагають не те що б спростити виконавські задачі, а радше – оптимізувати. Як наслідок, її твори регулярно виконуються, користуються певним попитом у виконавській та слухацькій аудиторіях.

Жанрова екосистема *національного хорового псалму* у творчому розумінні Ірини Алексійчук, являє собою **поле достатньо великих експериментів, до яких вітчизняні митці звертаються рідко.** Вони полягають не просто у поєднанні рис *традиційних* та *авангардних* технік. Вони, радше, полягають у спробі пошуку нових засобів розвитку музичної фактури, спробі знайти нові акценти, тембри та виконавські манери. І за їхній рахунок, досконально передавати зміст духовних текстів. Відповідно, виконавська манера хорових псалмів І. Алексійчук відрізняється надзвичайно експресивним загостренням. Власне метою даної наукової статті є різноплановий огляд та аналіз хорових псалмів композиторки з метою виявлення їхніх жанрових координат у структурі *хорового псалму*.

У цілому, з-поміж багатопланової хорової творчості І. Алексійчук, можна виділити хорових диптих «*Давидові псалми*» та ще два псалми.

Усі вони написані для змішаного хору *a capella*, за виключенням псалму «Мій голос до Господа» (до якого існують версії для мішаного та жіночого хорів) а також другого псалму з диптиху – де до хору додається дзвін (*Campano*). З цього можна зробити висновок, що композиторка не ставить собі мету *склад понад усе*. В будь-якому випадку, вона обирає засоби згідно їхньої драматургічної доцільності. А в цих творах даний принцип доведений до дуже високого рівня, що робить хорові псалми І. Алексійчук певним феноменом у різноманітті даного жанру.

Серед засобів форми можна відзначити дві речі. З одного боку, композиторка не мудрує та використовує (окремо або в поєднанні) тричастинні та куплетно-варіаційні структури. Щодо структури мелодики – то тут вона, здебільшого, силаботонічна. Ці рішення достатньо природні та типові для такого жанру, ще з часів партесних та хорових творів.

З іншого боку – деякі риси авангардного хорового письма диктують й характер гармонічних та фактурних рішень. Як наслідок, в окремі моменти формується дуже сонорна фактура, з застосуванням атональної звукової системи та обмеженої алеаторики. Цим твори композиторки наближаються до хорових композицій Л. Беріо, Д. Лігеті, К. Пендерецького, у меншій мірі – В. Лютославського. Власне прикладом такого є початковий псалом диптиху, написаний на тексти 13, 55, 61, 130 псалмів, під загальною назвою: «*З глибини я ззиваю до Тебе, о Господи*». Він має наступні ознаки:

Форма: поєднання тричастинної та куплетно-варіаційної побудов. В основі двох перших розділів (*a*, *a*₁) лежить принцип варіантного повтору теми. Такий розвиток призводить до синтезу обох тем в кульмінації (ремарка *Allegro maestoso*, поч. зі 135-го такту) та подальшою розрядкою в репрізі-коді (*Andante mesto*, 165-й такт).

Тематизм: в основі лежать кілька тематичних елементів. Перший – початковий низхідний хроматичний хід в обсязі збільшеної кварта (алюзія до *passus duriusculus* з огляду на семантику тексту). Другий – тема сопрано-соло, яка, власне, й є «*ззиванням до Господа*». Третій – заснований на манері *parlando*, та техніці контрольованої алеаторики.

Фактура: природно, що композиторка робить її дуже чуттєвою відносно семантики слова.

Гармонічний контур: опора на різко дисонуючі співзвуччя нетерцевої побудови, за рахунок чого досягається атональність.

Композиторка використовує ефект *хорової педалі*, коли тон в одній партії затримується, й на нього нашаровуються інші тони.

Мелодичний контур: в цілому простежується опора на декламаційні побудови, з виходом за межі, власне, співу.

Таким чином, даний псалом виявився проекцією авангардного хорового твору на жанрову систему національного хорового псалму. У підсумку це створило гостро експресивний та драматичний твір, що втілює різновид *покаянного псалму*.

Цікаво, що усі інші псалми будуть панегіричні (або подячні). Тому, у найкращих традиціях жанру, вони будуть більш прості та діатонічні з точки зору форми та гармонії. Втім, композиторка тут використовує ряд цікавих затримань та педалей, що додадуть до фактури кластери й нетерцеві акорди та загалом, зроблять звучання більш терпким. Розглянемо їхні специфічні риси:

«*Хвалить Господа в святині Його*» є другим псалмом диптиху. Написаний на 150 псалом для мішаного хору та *Campano*.

Форма є прикладом подвійних варіацій. З них перший розділ являє собою строфічні проведення різних варіантів на слова «Хваліте». Другий розділ (*Allegro festivo*) є розспівом на слово «Алілуйя», де композиторка користується улюбленим ефектом хорових педалей та манерою співу на *parlando*. Кульмінаційний підсумок цього *подячного псалму* припадає на друге проведення теми «Алілуйя».

Тематизм. Загалом можна виділити дві теми. Перша, та що строфічна та силаботонічна за побудовою, являє собою поспівку в межах кварта, що генетично пов'язана з церковними інтонаціями. Друга, – розспів на слово «Алілуйя» та контрапункт до неї, – більш авангардна за звучанням, заснована на постійній секундовій пульсації, в контрапункт до якої звучать тритонові скандування на слові «Хваліть». В цілому, якщо в першому розділі акцент робився на розкритті семантики кожного слова, кожної строфи, то тут – суто музичний розвиток, у традиціях сучасного хорового письма.

Гармонічний контур. В цілому звучання більш прозоре та діатонічне, порівняно з першим псалмом. Але композиторка продовжує користуватися акордами нетерцевої побудови, формуючи тим самим достатньо терпке та *авангардне* звучання (у традиціях того ж Д. Лігеті).

Фактура: в цілому, також являє собою поєднання засад імітаційної та контрастної поліфонії, а також – акордово-хорального складу.

Мелодична лінія теж розвинена, хоча в цьому хорі самостійних ліній як таких, нема.

Таким чином, в даному псалмі І. Алексійчук знайшла баланс між традиціями та авангардом, сформувавши на цьому характерні для власного стилю ознаки.

Ці тенденції розвинулися у творі «*Уся земле, покличайте Господу*». Написаний на текст 150-го псалму, він, порівняно з попереднім диптихом, видається більш простим та ясним, як за формою та гармонічним контуром, так і за виконавськими особливостями.

Форма складна тричастинна, перший розділ містить у собі дві фактурно-контрастних теми (початковий хід восьмими тривалостями, у поспівковій манері та більш мелодизована й діатонічна тема). Центральний розділ являє собою ліричний центр у *C-dur*. Пісенна мелодія на фоні гармонічних педалей (у дусі київського розспіву)

Тематизм. У початковій темі композиторка користується традиційним для себе прийомом коротких хорових педалей у поспівках. Внаслідок цього виходить така собі легка «*кластерна димка*». Поступово ця поспівка заповнює весь простір хорової фактури, але діатонічність та тональність нікуди не зникають. Друга тема являє собою мелодизований рух на слова «*Уся земля...*» (з 18-го такту). Його розвиток підводить до локальної кульмінації на словах «*Служіть Господеві!*» у 26-му такті. Центральний розділ – ліричний пісенспів у *C-dur*, у тенора-соло, на фоні гармонічних педалей чоловічих голосів. Реприза – точна.

Гармонія. Являє приклад тонально вираженої гармонії, за рахунок акордів терцевої та квінтової побудов, діатонічного звукоряду та тяжіння до тоніки «*G*».

Фактура: імітаційна поліфонія, але з чітко вираженими тенденціями до побудови гармонічної вертикалі.

Розглянемо один за найбільш часто виконуваних творів, на 142-й псалом – «*Мій голос до Господа*».

Форма спирається на тричастинну структуру, яка, втім, має власні особливості (полягають у композиційно-драматургічній площині). Розділи форми є контрастними між собою. Перший являє собою достатньо тривалий розвиток на словах «*Мій голос до Господа*». Центральний розділ (41-65 такти) – активна канонічна імітація та тиха кульмінація. Реприза проводиться без глобальних змін.

Тематизм. Головною в першому розділі є остинатна фігура, заснована на синкопованому проговоренні слів та строф псалму. Вона проводиться у чоловічих голосах. Надалі, з 10-го такту, у жіночих вступає пісенна тема на ті самі слова (згодом, вона проводиться у солуючих сопрано та тенора). А центральний розділ, як уже зазначалось, є канонічною імітацією у низхідному русі, на слова «*Праворуч поглянь і побач...*». У тихій кульмінації, на слова «*Ти моє пристанище... доля моя...*» відбувається з одного боку, розрідження фактури, а з іншого – напруження за рахунок тихої динаміки та семантики слова. Співається в манері *київського розспіву* (мелодія плюс акордова педаль).

Гармонія. В цілому, тональна спирається на діатонічні звуко-ряди з присутнім тяжінням до тоніки *h-moll*. Зі зміною висоти остинатної педалі, змінюються й ладогармонічні забарвлення.

Фактура є гомофонно-гармонічною та канонічно-імітаційною в центрі.

Отже, для хорових псалмів І. Алексійчук характерні такі риси:

- авторка дуже чітко розмежовує для себе *драматичні* та *вдячні* псалми, обираючи спектр засобів відповідно до тексту. Так драматичний псалом «*З глибини...*», відрізняється атональним та різко дисонуючим звучанням, що підкреслює внутрішню експресію переживань героя. Новизна цього псалму видається ще більш рельєфною з огляду на те, що попередні приклади виглядали більш консервативними, діатонічними, навіть у чомусь втілювали тенденції неокласицизму. Зокрема такими були твори Г. Гаврилець, Ю. Іщенко та плеяди інших композиторів;
- авторка мислить категоріями сучасного авангардного письма, що виявляється у прагненні застосовувати різний спектр технічних засобів від сонорно-кластерного контрапункту, до засобів контрольованої алеаторики. Причому, це не є експериментами у безпосередньому сенсі цього слова. Для І. Алексійчук, важливою, перш за все, є драматургічна відповідність семантики слова до семантики музики;
- у той же час, інтонаційні витоки хорових псалмів І. Алексійчук цілком лежать у площині національного хорового стилю, що виражається у тяжінні до секундових поспівків, мелодичних ліній та силаботоніки у співвідношенні музичного та поетичного текстів;

- авторка спирається на класичні форми, здебільшого на тричастинність з елементами куплетності, строфічності (у побудові тем), варіаційності;
- як бачимо, серед виконавських прийомів авторка дуже любить різноманітні хорові педалі, що виражаються у різних формах: від приготованих затримань (з подальшим утворенням коротких кластерів), до повноцінної основи, своєрідної звукової матриці для подальшого розвитку матеріалу. Поліфонічні засоби у розглянутих псалмах І. Алексійчук, мають як достатньо класичний вигляд хорових канонічних імітацій, так і сонорної поліпластовості, у традиціях післявоєнного авангардного письма.
- використання *Campano*, у одному з псалмів є не просто констатацією факту. Вже зазначалось, що в традиції хорового псалму такі поєднання хору та окремих інструментів – доволі рідка річ. У цьому випадку, тембр виявився лише додатковим каталізатором втілення засад симфонізму як методу організації композиційного простору твору.

Таким чином, хорові псалми І. Алексійчук є достатньо своєрідною сторінкою у розвитку сучасного хорового псалму, яка характеризується розширенням можливостей цього жанрового різновиду.

Література

1. Бондар Є. Духовний хоровий концерт: сучасні перетворення жанру/ Є. Бондар // Музичне мистецтво і культура – Music art and culture: зб.статей, [гол. ред О. В. Сокол]. – Одеса: Друкарський дім, 2006. – Вип. 7. – Кн. 1. – С. 198–211.
2. Козаренко О. Українська духовна музика і процес становлення національної музичної мови // Мистецтво України: Збірник наукових праць. Академія мистецтв України. – К., 2000. – Вип.1. – С. 139–155.
3. Костюковець Л. Тонізація силлабічних стихів і кристалізація стопності в кантах і псалмах / Л. Костюковець // Каллофонія: зб. статей. – Львів, 2002. – С. 123–132.
4. Лашенко А. Хоровая культура. Аспекты изучения и развития. – К.: Музична Україна, 1989.
5. Назайкинський Е. Стиль и жанр в музыке/ Е. Назайкинский. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 248 с.
6. Холопова В.Н. Музыка как вид искусства: музыкальное произведение как феномен / В. Холопова. – Изд.-е МГК им. П.И. Чайковского. – М., 1990. – 267 с.

Волошенко Алиса. Авангардные проекции национального хорового псалма на примере творчества Ирины Алексейчук. В статье анализируются четыре хоровых псалма, созданных автором уже в XXI веке. За счет использования метода комплексного анализа, делаются обобщения касательно места данных произведений в современной украинской хоровой культуре, а также – касательно инновационных черт в трактовке жанра.

Ключевые слова: псалм, авангард, И. Алексейчук, форма, фактура, тональность.

Voloshenko Alisa. The avant-garde projections of the national choral psalom written by I. Alexiichuk. In this article the four chorus psalom which had been written by author already in XXI st, are exploring. Using the method of complex analysing we are doing some resume about the place of this compositions in the contemporary Ukrainian music and about the innovations features in genre's interpretation too.

The music style of modern Ukrainian composer Irina Aleksiiichuk has rather harmonious combination as traditional features and avant-garde texts. This harmony is revealed, especially in the balance sheet, the specificity of which is dictated by the dramatic situation. As a result, the works of Ivan Aleksiiichuk are extremely director's well thought out and effective use of timbre and articulation means of expression.

In addition, composer, so-called "artists care about." In the most complex and advanced field works, it helps the division is not something that would simplify the task of performing, but rather - to optimize. As a result, her works are regularly performed, using certain demand in performing and Audience.

Genre ecosystem national choral Psalm creative sense Aleksiiichuk Irene is a sufficiently large field experiments, which seek domestic artists rarely. They are not simply combined features of traditional and avant-garde techniques. They are, rather, is to try to find new means of musical textures, trying to find new emphasis, tone and style of performance. And at their expense, transfer the contents thoroughly spiritual texts. Accordingly, performing style choral psalms I. Aleksiiichuk is an extremely expressive aggravation. Actually the purpose of this research paper is to review and analyze diverse choral composer of psalms to identify their genre coordinates in the structure of choral psalm.

Generally among the works of choral multifaceted I. Aleksiiichuk, you can select choral diptych "The Psalms by David" and two psalms. They are written for mixed choir a capella, with the exception of Psalm "my voice to the Lord" (to which there are versions for mixed choir and female) and the second Psalm of diptych – where the choir bell attached (Campano). From this we can conclude that the composer does not set a goal of over everything. In any case,

it chooses the means of following their dramatic expediency. In these works, the principle driven to very high levels, making choral hymns I. Aleksiichuk certain phenomenon in a variety of genres.

Among the means shape can note two things. On the one hand, the composer does not philosophise and uses (alone or in combination) and three-couplet-variational structure. As for the structure of melody - here it mostly sylabotonichna. These solutions are quite natural and typical of the genre, from the time partesnogo and choral works.

On the other hand - some features avant-garde choral writing, and dictate the nature of harmonic and textural decisions. As a result, in some moments very resonant texture is formed with the use of atonal sound system and limited aleatory. This works by composers of choral compositions close to L. Berio, Ligeti D., K. Penderecki and V. Lutoslawsky.

Actually example of this is the original diptych psalm written in texts 13, 55, 61, 130 Psalms, under the title: "Out of the depths I cry to you, O Lord."

Interestingly, all other psalm will panegyric (or «thankness»). Therefore, in the best traditions of the genre, they will be more simple and diatonic in terms of form and harmony. However, the composer here uses a number of interesting detentions and pedals that will add to the texture clusters and non-tertition chords and generally make the sound more tart.

The author very clearly distinguishes itself for dramatic and grateful psalms choosing spectrum assets in accordance with the text. So dramatic Psalm "Out of the depths ..." differs sharply dissonant and atonal sound that emphasizes internal expression emotions hero. The novelty of this Psalm is all the more relief due to the fact that previous examples look more conservative, diatonic, even something embodied neoclassical tendencies. In particular, these were the works of H. Havrylets, Y. Ishchenko and other composers.

Among the techniques Performing author enjoys a diverse chorus pedal, expressed in various forms of detention prepared (followed by the formation of short clusters) to complete the base, original audio matrix for the further development of the material. Polyphonic means considered in the Psalms I. Aleksiichuk have a rather classic look choral canonical simulations and resonant poly-plast, in the tradition of the post-war avant-garde writing.

The author thinks in terms of modern avant-garde writing, manifested in an effort to apply a different range of means of resonant-cluster counterpoint to assets controlled aleatory. Moreover, for I. Aleksiichuk, it is not in direct experiments sense is important, above all, a dramatic match the semantics of words to music semantics.

Thus, choral psalms by I. Aleksiichuk sufficiently distinctive chapter in the development of modern choral psalm, which is characterized by the expansion of the possibilities of this kind of genre.